

УДК 338.2: 65.012.32

**НЕСПОСТЕРЕЖУВАНІ ЕКОНОМІЧНІ ПРОЦЕСИ У СФЕРІ
ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ: ІНСТИТУЦІЙНИЙ АСПЕКТ****Семцов В. М., к.е.н.***Вінницький навчально-науковий інститут економіки
Тернопільського національного економічного університету*

У статті розглянуто деякі проблемні аспекти інституційного характеру у сфері зовнішньої торгівлі сільськогосподарською продукцією. На основі емпіричного масиву даних : проаналізовано особливості діяльності сучасних експортерів горіхів; встановлено основні загрози державного регулювання у сфері зовнішньої торгівлі горіхами волоськими; визначено деякі типові схеми вивезення товару та / або ввезення товару за межі митної території України шляхом використання неспостережуваних економічних процесів; продемонстровано, що вітчизняна аграрна сфера може використовуватися як канал виведення фінансових ресурсів за межі країни. Акцентовано увагу на інституційній складовій неспостережуваних процесів. Встановлено, що в умовах проведення гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності, влада фактично позбавлена повноцінної можливості ефективно контролювати діяльність вітчизняних агентів ринку. Виявлено проблемні аспекти перевірки легітимності фірм-нерезидентів. Ідентифіковано основні шляхи протидії проведенню неспостережуваних економічних процесів у вітчизняній економіці.

Ключові слова: інститут, аграрна сфера, підприємство, товар, державне регулювання, податки

UDC 338.2: 65.012.32

**UNOBSERVABLE ECONOMIC PROCESSES IN THE SPHERE OF
FOREIGN TRADE: INSTITUTIONAL ASPECTS****Semtsov V., PhD in Economics***Department of finance and credit Vinnitsa research institute
of Economics Ternopil National Economic University*

Some issues of institutional character in foreign trade of agricultural products are considered in the paper. The peculiarities of activity of modern exporters of nuts are analyzed; the main threats of state regulation of foreign trade with walnuts are determined; some typical schemes of export of goods and/or import of goods from the customs territory of Ukraine by the use of unobservable economic processes are defined; it is demonstrated that the domestic agricultural sector can be used as a channel for funds withdrawal from the country. The attention to institutional component of unobservable processes is focused. It is defined that in terms of humanization of responsibility for offense in the sphere of economic activity, the

power is actually deprived of valuable opportunities to effectively monitor the activities of domestic market agents. The problem aspects of verify the legitimacy of non-resident companies are identified. The main ways of resistance to holding unobservable economic processes in the domestic economy are identified.

Keywords: institute, agriculture, enterprise, product, government regulation, taxes.

Актуальність проблеми. Україна обрала ринкову модель економіки. Між тим декларація намірів ринкових змін не гарантує ані їхнього швидкого впровадження, ані правильності та ефективності їхнього функціонування. Очевидно, подібне реформування є тривалим і послідовним процесом, який об'єктивно стикатиметься із проблемами організаційного змісту – відсутність фінансових ресурсів на проведення реформ, ефективно діючих ринкових структур, дієвої системи регулювання та ін. Саме тому, становлення ринкової економіки в Україні продовжує супроводжуватися системними соціально-економічними дисфункціями. Досвід, зокрема, свідчить про те, що спрощене розуміння сутності економічних перетворень, на фоні активної трансформації агентів ринку у сторони активізації економічної діяльності обумовлює проблему незбалансованості та нерозвиненості ринкової економіки, в основі чого полягають т. з. неспостережувані економічні процеси, тобто такі, що не описуються традиційною теорією ринку. Особливе занепокоєння подібні процеси викликають у вітчизняній аграрній сфері. Зважаючи на це, важливими стають питання визначення основних причин девіантної поведінки суб'єктів господарювання в аграрній економіці, а також розробка механізму економічного та адміністративного впливу на мінімізацію дисфункційних наслідків небажаних неспостережуваних економічних процесів.

Аналіз останніх наукових досліджень. Вагомий внесок в дослідження проблем державного регулювання економіки здійснили В. І Авдійський [1], Т. К. Бекжанова [2], О. О. Бренделева [3], В. В. Криворотов [4], Ю. В. Латов [5], В. Л. Тамбовцев [6] та ін. Саме цими авторами було розкрито глибинні зв'язки сучасних взаємовідносин між органами влади та бізнесом в контексті побудови ефективних моделей державного регулювання. Проте вітчизняний досвід господарювання та реалії останніх тенденцій поглиблення ринкових відносин вимагають від нас, як то кажуть, «йти у ногу з

часом», тобто відповідати на складний спектр викликів, що проявляється у вигляді неспостережуваних економічних процесів. Осмислення їх змісту та пошук шляхів ефективного регулювання та / або ліквідація таких процесів вимагають від нас проведення нових якісних досліджень у цьому напрямку.

Слід також відзначити, що складнощам проведення якісних досліджень щодо функціонування неспостережуваних економічних процесів додає і та обставина, що більша частина науковців уникає, в силу різних причин, аналізу фактичного матеріалу, а натомість намагається обходитися оцінюванням абстрактних та / або довільно сконструйованих економічних моделей. Саме такі дослідження утворюють теоретичну основу вивчення неспостережуваної економіки в Україні. Безумовно, аналіз неспостережуваних явищ в економіці має право базуватися на основі логічних умовиводів, але в той самий час цілком очевидним є і те, що за таких умов, він ніколи не зможе виступати важливим повноцінним фактором наукового світогляду, оскільки все ж таки залишатиметься відірваним від реальної практики господарювання.

Мета роботи: ідентифікація основних проблем державного регулювання діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання під час проведення експортних операцій сільськогосподарської продукції.

Викладення основного матеріалу дослідження. Необхідно визнати, що державне регулювання аграрного сектору, як і будь-яка інша сфера суспільних відносин, потребує вдосконалення. Більше того, складається враження, що ці процеси економічних деформацій стають своєрідним атрибутом сільського господарства, а тому задачі щодо їх викорінення є досить складними та багатоаспектними.

Комплекс нагальних дисфункцій досить показово проглядається на ринку горіхів волоських. Саме тому, нами було проаналізована діяльність основних агентів ринку Вінниччини, що займалися експортом горіхів волоських у 2015-2016 рр.

Слід відзначити, що проблеми експорту горіхів набули актуальності на теренах Вінницької області не випадково. Для початку декілька цифр. Так, протягом жовтня 2015 р. – вересня 2016 р. (врожай 2015 р.) на Вінниччині 10 суб'єктів господарювання проводили експорт горіхів волоських у кількості 273 фури, вагою майже 5,8 тис. т., вартістю близько 514 млн. грн., а саме: ТОВ «Віта-Нут» – 12 фур, вагою 219 т., на суму

близько 29,5 млн. грн.; ТОВ «Хризантема» – 15 фур, вагою 432 т., на суму близько 31,6 млн. грн.; ТОВ «ТРЦ Бійців АТО» – 67 фур, вагою 1443 т., на суму 148,9 млн. грн.; ТОВ «Доміно-16» – 19 фур, вагою 420 т., на суму майже 28,7 млн. грн.; ТОВ «Фармтрейдингінвест» – 57 фур, вагою 1211 т., на суму близько 88 млн. грн.; ТОВ «ТРЦ Воїнів АТО» – 39 фур, вагою 781 т., на суму майже 73 млн. грн.; ТОВ «ТРЦ Бійців АТО-1» – 18 фур, вагою 364 т., на суму майже 36 млн. грн.; ТОВ «Укрторгплюс» – 36 фур, вагою майже 699 т., на суму близько 61 млн. грн.; ТОВ «Екоекспрес» – 9 фур, вагою 187 т., на суму 14 млн. грн.; ТОВ «Агронутс» – 1 фура, вагою 21 т., на суму близько 3,7 млн. грн.

В ЗМІ вже тривалий період [7-8] фіксовано різноманітні конфлікти між агентами ринку та владою саме у Вінницькій області. Ці деструктивні процеси сприяли тому, що найбільші експортери горіхів перейшли на податковий облік в інші регіони України. Так, наприклад, ТОВ «Віта-Нут», ТОВ «Хризантема», ТОВ «Доміно-16», ТОВ «Фармтрейдингінвест», ТОВ «Укрторгплюс» перейшли на податковий облік у м. Київ. Інші агенти ринку, такі як ТОВ «ТРЦ Бійці АТО» та ТОВ «ТРЦ Бійці АТО-1» поступили на податковий облік в Дніпропетровську область.

Необхідно відзначити, що антагоністичне відношення влади щодо діяльності підприємств-експортерів горіхів активно проглядалося на протязі 2015-2016 рр. В цей час на Вінниччині було порушено щонайменше 5 кримінальних проваджень, проведено ряд обшуків, на яких вилучався товар – горіхи волоські загальною масою близько 200 т на загальну суму майже 19,9 млн. грн. Соціально-економічне напруження набуло такого розмаху, що під кінець 2016 р. експортом горіхів волоських серед суб'єктів господарювання, котрі знаходилися на податковому обліку у Вінницької області, займалися лише поодинокі суб'єкти господарювання, такі як ТОВ «Агронутс», ТОВ «Омега Плюс» (до речі, єдиний експортер горіхів на грудень 2016 р.). Отож, як видно, безпосередні та потенційні втрати бюджету від подібної конфліктності є досить суттєвими.

Таким чином, ситуація на ринку горіхів свідчить про наявність серйозних дисбалансів в даному секторі економіки. Звідси тематика причин проблем та можливостей їхнього вирішення об'єктивно вимагає окремого дослідження, адже «втеча» бізнесу в інші регіони свідчить про те, що на

формування економічної категорії «вільний ринок» суттєво впливають конкретні інституційні особливості економічного простору даного регіону.

Важливо відзначити, що однією із основних потенційних загроз, котрі може спричинити експортер горіхів інтересам держави, є неповернення або порушення строків повернення валютної виручки. Наприклад, ТОВ «Експолайт» (ЄДРПОУ 39589368), яке було зареєстроване у м. Вінниці, неодноразово порушувало законодавчо встановлені строки розрахунків у сфері зовнішньоекономічної діяльності під час проведення експортних операцій з продажу горіха волоського нерезидентам. Так, лише у 2015 р. ТОВ «Експолайт» експортувало товару: на суму більше 182 тис. дол. США. суб'єкту господарювання LLC «Kiteks», Pulkveza Brieza, Riga / Latvia; на суму близько 215 тис. дол. США. «Heraty Group for Trading & Industry Talet EI Qentaery», Lebanon ; на суму більше 103 тис. дол. США. нерезиденту «Spirit Trade Limited», Hong Kong в особі представника фірми нерезидента, при цьому одержувачем товару був агент ринку – «Sahra Ranan Int. Transport co.» Julfa, Iran. В усіх випадках під час проведення розрахунків спостерігалися порушення щодо строків надходження валютної виручки в Україну.

Загальновідомо, що відповідно до вимог ст. 1 ЗУ «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті» (із змінами та доповненнями) від 23.09.1994 р. № 185/94-ВР, передбачено, що «...виручка резидентів у іноземній валюті підлягає зарахуванню на їх валютні рахунки в уповноважених банках у строки виплати заборгованостей, зазначені в контрактах, але не пізніше 180 календарних днів з дати митного оформлення (виписки вивізної вантажної митної декларації) продукції, що експортується, а в разі експорту робіт (послуг), прав інтелектуальної власності – з моменту підписання акта або іншого документа, що засвідчує виконання робіт, надання послуг, експорт прав інтелектуальної власності» (*кін. цит.*) [9]. Але у зв'язку із тим, що Національний банк України (НБУ) має право тимчасово встановлювати інші строки повернення іноземної валюти в Україну, то на підставі п. 1 Постанови Правління НБУ «Про врегулювання ситуації на грошово-кредитному та валютному ринках України» від 03.06.2015 р. № 354 [10], розрахунки за операціями з експорту горіхів, здійснюються у строк, що не може перевищувати

90 календарних днів. Отож, як наслідок за підприємством ТОВ «ЕКСПОЛАЙТ» рахувалась прострочена дебіторська заборгованість. При цьому вищий менеджмент підприємства з заявою до судових органів щодо стягнення з нерезидентів заборгованих коштів у встановлені строки не звертався

Слід відзначити також і те, що керівництво ТОВ «ЕКСПОЛАЙТ» не повідомляло вчасно органам влади (органам НБУ, органам стягнення) стосовно неповернення валютних цінностей, які належать резиденту України і знаходяться за її межами. Таким чином, зі сторони підприємства відбулося порушення вимог ст. 1 Указу Президента України «Про невідкладні заходи щодо повернення в Україну валютних цінностей, що незаконно знаходяться за її межами» (зі змінами та доповненнями) від 18.06.1994 р. № 319/94 [11].

Справедливо відзначити, що декларування боротьби з неспостережуваною економікою проглядається в багатьох сучасних нормативно-правових документах, наприклад, Постанова Кабінету Міністрів України і Національного банку України «Про затвердження плану заходів на 2016 рік із запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 11.02.2016 р. № 103; Наказ Державної фіскальної служби України від 30.11.2015 р. № 957 операція «Рубіж – 2016» та ін.

Тому виникають питання: чому ж і досі не вирішені проблеми щодо експорту горіхів волоських? Чому суб'єкти господарювання продовжують проводити по суті опортуністичну модель економічної поведінки під час валютних операцій? Ці питання не знаходять належної відповіді, а іноді складається враження, що вони навіть не задаються, тим часом як інтересам держави завдаються колосальні економічні збитки. Подібні протиріччя – реальність нашої економіки.

На нашу думку, причини економічних дисфункцій полягають в абсурдності діючого законодавства щодо регулювання експорту горіхів волоських. Так, аналіз практики експорту горіхів показав, що органам влади необхідно терміново запровадити ліцензування на експорт горіхів волоських і при цьому вимагати обов'язкову 100 % попередню плату за продукцію, що поставляється за кордон. Також слід розробити і запровадити механізм контролю за господарськими операціями та рухом

коштів під час закупування горів волоських у фізичних осіб. При цьому надання таких ліцензій повинно бути можливим лише тим суб'єктам господарювання, які зможуть документально підтвердити факт проведення операцій. Це дозволить не лише контролювати вітчизняних агентів ринку стосовно легалізації готівкових коштів, а й створить необхідні умови для належної сплати податку на доходи фізичних осіб до місцевих бюджетів. Як бачимо, «рецепт» економічного регулювання досить простий і, як вважаємо, логічний. Інша справа, що ліквідація такої лазівки може мати негативні економічні наслідки для тіньових агентів ринку.

Безперечно тут може виникати питання: чи не будуть ці заходи відлякувати потенційних покупців-нерезидентів? Для відповіді на це запитання, потрібно визначити, які саме мотиви економічної поведінки будуть ними переслідуватися. Переконані, що якщо нерезидент-покупець не буде проводити деструктивну поведінку, а зацікавлений у чесній співпраці, то йому побоюватися немає чого, оскільки ризики втрати його коштів можна унеможливити. Наприклад, запровадивши порядок при якому суми коштів нерезидента будуть зараховуватися на спеціальний рахунок уповноваженого банку вітчизняного агента ринку, але повне розпорядження ними буде можливе, лише при відсутності претензій зі сторони нерезидента стосовно виконання зовнішньоекономічного контракту.

Існуючий досвід показав, що плюралізм у законодавстві яке регулює економічні відносини та відповідальність агентів ринку, створює часто умови, коли суб'єкти господарювання мають можливість проводити рентоорієнтовану поведінку під час експорту горіхів волоських. При цьому вищий менеджмент підприємств-експортерів, на нашу думку, не може не усвідомлювати того, що здійснити повноцінну перевірку діяльності підприємства органи влади не в змозі. Наприклад, потужним експортерами горіхів волоських на Вінниччині були підприємства: 1) ТОВ «Трудово – реабілітаційний центр бійців АТО» (ЄДРПОУ 40078596), яке лише на протязі жовтня – листопада 2015 р. здійснило експорт горіхів волоських на загальну вартість близько 5,9 млн. дол. США; 2) ТОВ «Трудово-Реабілітаційний центр воїнів АТО» (ЄДРПОУ 40123973) на протязі листопада – грудня місяця 2015 р. здійснило експорт волоських горіхів загальною вартістю близько

2,9 млн. дол. США; 3) ТОВ «Трудово-Реабілітаційний центр Бійців АТО – 1» (ЄДРПОУ 40147947) лише на протязі грудня 2015 р. здійснило експорт горіхів на суму близько 1,5 млн. дол. США.

Слід відзначити, що ці підприємства, здійснюючи активну господарську діяльність, враховуючи дати реєстрації товариств, цілком законно не надавали органам стягнення декларації про отримання прибутку. Більше того, органи влади відповідно до обмежень, що визначені вимогами п. 3 Прикінцевих положень ЗУ «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» від 28.12.2014 р. № 71-VII [12], були позбавлені можливості здійснювати перевірку цих суб'єктів господарювання під час реалізації зовнішньоекономічних угод. Проведення документальних перевірок було можливе лише при умові порушення кримінального провадження.

Можна стверджувати, що ситуація щодо експорту горіхів на Вінниччині у 2015-2016 рр. почала набувати драматичного характеру. Так, деякі агенти ринку намагалися звинуватити окремих представників органів влади у проведенні перешкод (кримінальне провадження в ЄРДР № 42016020000000035 за ч. 2 ст. 364 КК України [13; 14] під час митного оформлення горіхів волоських. Паралельно із цим відбувалися звернення народних депутатів до правоохоронних органів щодо з'ясування причин конфліктних перевірок суб'єктів господарювання під час експорту горіхів у Вінницькій області (наприклад, депутатське звернення від 10.12.2015 р. № 337-02-313).

Зрозуміло, що в умовах ринкової економіки існує потенційна загроза використання адміністративних бар'єрів влади під час проведення експорту горіхів, яку найчастіше пов'язують із явищем корупції. Разом з тим, ми так само чітко усвідомлюємо і те, що ажіотаж навколо утискання інтересів бізнесу може бути штучно використаний як інструмент – «ширма» для деструктивно налаштованих агентів ринку, які, здійснюючи суспільний резонанс, намагаються отримати унікальні конкурентні переваги за рахунок явно неринкових факторів.

Переконані, що побудова цивілізованого ринку можлива лише при умові припинення пошуку апологічних аргументів як приводу для захисту лібералізації законодавства. Без створення відповідного інституційного середовища перманентні соціально-економічні дисфункції ставатимуть скоріше постійним явищем аніж виключенням.

І ось який простий аргумент: у Донецькій області в 2015 р. було порушено кримінальне провадження за ч. 3 ст. 212, 227 Кримінального кодексу України [14] за фактом створення групою невстановлених осіб протиправної схеми ухилення від сплати податків в особливо великих розмірах із використанням нібито підприємств ТОВ «Агросервіс ОПТ» (ЄДРПОУ 40177568), ТОВ «ТРЦ Бійців АТО» (ЄДРПОУ 40078596), ТОВ «ТРЦ Бійців АТО-1» (ЄДРПОУ 40147947), ТОВ «ТРЦ Воїнів АТО» (ЄДРПОУ 40123973) та ТОВ «Розумні Ігри» (ЄДРПОУ 40183215). Важливо відзначити, що відповідно до принципу презумпції невинності та інших норм діючого законодавства, ніхто не може бути визнаний винним та / або покараним без вироку суду. Разом з тим цікавим є те, що у січні 2016 р. ТОВ «Агросервіс ОПТ» здійснило митне оформлення на Вінницькій митниці товару – «горіхи волоські в шкарлупі» обсягом близько 20,8 т на суму майже 1 млн. грн. Проте, під час митного оформлення горіхів волоських вищій менеджмент ТОВ «Агросервіс ОПТ» здійснив заяву щодо відкликання електронної митної декларації. Посадові особи митниці, у свою чергу, цілком законно, керуючись ч. 8 ст. 269 Митного кодексу України [15] дозволили відкликати цю декларацію і, як наслідок, товар було вивезено за територію зони митного контролю. Надалі вже у лютому 2016 р. представники органів влади проводили процесуальні дії щодо цього товару, але вже у м. Одеса. Тому варто визнати, що подібні явища об'єктивно викликають розходження у розумінні сутності державного регулювання та контролю, а тому потребують критичного осмислення та аналізу. Очевидно і те, що за таких умов виникає необхідність перегляду підходів роботи системи органів влади, а також зростає необхідність забезпечення дієвого контролю за доцільністю витрачання бюджетних коштів на пошук економічних порушників законодавства.

Аналіз накопиченого матеріалу із проблем експорту горіхів волоських призводить нас до висновку, що органи влади позбавлені ефективних інструментів перевірки легітимності фірм-нерезидентів, а відтак не володіють інформацією стосовно правомірності формування складу валових витрат вітчизняними суб'єктами господарювання і, як наслідок, не можуть проводити належний контроль щодо повноти нарахування та сплати обов'язкових платежів (податків, зборів та ін.) до бюджетів різних рівнів.

З метою наочного переконання щодо наявності таких інформаційних дисфункцій, відзначимо хоча б окремі із них. Для цього

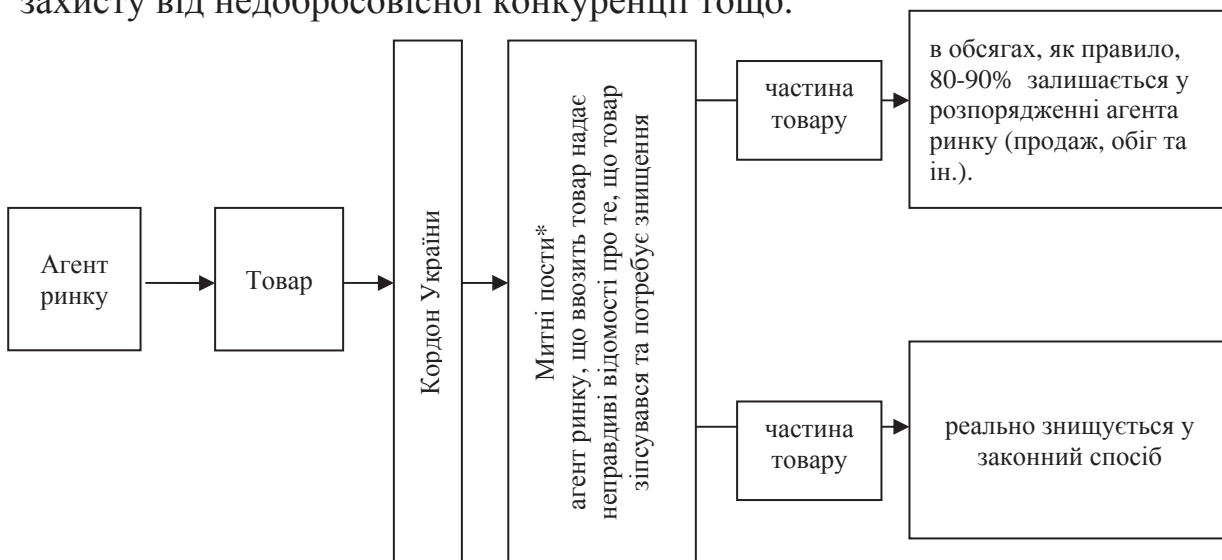
візьмемо, наприклад особливості дії Наказу «Про затвердження Інструкції про порядок використання правоохоронними органами можливостей НЦБ Інтерполу в Україні у попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів» № 3/1/2/5/2/2 від 09.01.1997 р. [16], на підставі якого часто проводяться перевірки реєстраційних даних нерезидентів. Хотілося б відзначити, що у 2015-2016 рр. органи оперативного управління бюджетними коштами у Вінницькій області активно перевіряли дані нерезидентів, які здійснювали закупівлю горіхів волоських шляхом використання Інтерполу. Географія агентів ринку, реєстраційні дані яких перевірялися, представляється більш ніж значною: «Svet orechov SRO» (Trnava, Slovakia), «Latef Aziz» (Sulaymaniyah, Iraq), «Karakurt kimya Mustafa Ugur Karakurt» (Istanbul, Turkey), «Rani Khatib» (Damascus, Syria), «Jahan rakhsh co.» (Bazergan, Iran) та ін. Неважко помітити, що досить часто покупці-нерезиденти, які, до речі, здійснюють діяльність в країнах, котрі традиційно відносяться до світових виробників та споживачів продукції із горіхів волоських, знаходяться в політично нестабільних регіонах, що неминуче створює ризики під час проведення українського експорту.

Іншим способом отримання інформації щодо діяльності нерезидентів є запити до органів влади тих країн, де вони зареєстровані. Так, наприклад, у 2016 р. було зареєстроване кримінальне провадження за ст. 366 Кримінального кодексу України [14] відносно вищого менеджменту ТОВ «Експолайт», яке здійснювало експорт горіхів волоських у 2015 р. по контракту укладеному із нерезидентом LLC «Kiteks» (Латвійська Республіка). Між тим органи влади Латвії встановили, що ніяких поставок горіхів від українського суб'єкта господарювання не відбувалося. Більш того, керівництво LLC «Kiteks» стверджувало, що не мало будь-яких ділових відносин з ТОВ «Експолайт», тобто зовнішньоекономічні угоди щодо купівлі горіхів воно не укладало. Хотілося б відзначити і те, що у 2016 р. влада Латвійської Республіки не підтвердила фінансово-економічні взаємовідносини між LLC «Kiteks» і з іншими найбільшими експортерами горіхів на Вінниччині, а саме: ТОВ «ТРЦ Воїнів АТО», ТОВ «Віта-Нут» та ТОВ «ТРЦ Бійців АТО». Отож, дивно, але міжнародні контракти щодо здійснення експорту горіхів волоських підприємству-нерезиденту LLC «Kiteks» мають ознаки підробки. За умов, що склалися, важливим є встановлення винних осіб та притягнення їх до відповідальності. У цій

ситуації важко робити поспішні висновки стосовно вини, оскільки представники українського бізнесу можуть виступати як порушниками законодавства, так і жертвами невідомих агентів з іноземної країни. Безумовно, що вину може довести лише суд. Проте, очевидним є те, що українська влада в будь-якому варіанті розвитку цієї ситуації несе транзакційні витрати внаслідок відсутності належної інформації, яка б дозволяла контролювати перебіг подібних угод. Все це має негативні суспільні наслідки.

Отже, як бачимо, нині часто відбувається розходження між піднесеним ентузіазмом влади щодо спрощення процедур ведення бізнесу та реаліями ведення зовнішньоекономічної діяльності. Порушення ж економічних законів (принаймні економічної конкуренції) у цьому напрямку дозволяє окреслити типові універсальні схеми деструктивної поведінки вітчизняних суб'єктів господарювання під час ввезення та / або вивезення сільськогосподарського товару (рис. 1-2).

Так, основною перешкодою виявлення схем «уявного» псування товару (зображено на рис. 1) є складність щодо ідентифікації потенційних корупціонерів-митників. Звідси, на нашу думку, і виникає підрив довіри до процесів забезпечення законності, демократичності, захисту від недобросовісної конкуренції тощо.

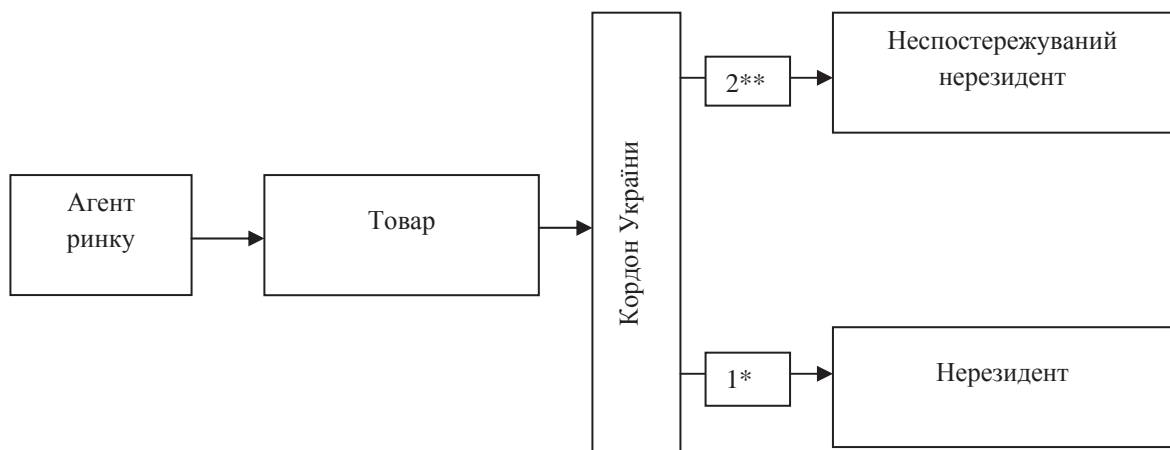
*Примітки : * – подібна схема діє при умові отримання службовими особами митниці неправомірної вигоди за сприяння агентам ринку розміщені в митному режимі «знищення» товару, який реально придатний до споживання.*

Рис. 1. Типова схема ввезення товару на митну територію України шляхом використання неспостережуваних економічних процесів

Джерело : власні дослідження

Безумовно, влада проводить окремі заходи щодо удосконалення підходів у боротьбі з корупцією. І все це виключно важливо. Але для зміни ситуації, що склалася в економіці, на жаль, їх недостатньо. Переконані, що лише системний та безперервний підхід до функцій контролю, а не епізодичні (т. з. «ізолювані») зміни, які часто-густо відбуваються в рамках якогось конкретного органу влади чи відомства, здатні забезпечити покращення.

Особливу увагу слід звернути на сучасні рентоорієнтовані схеми вивезення товарів за межі митної території України (рис. 2). Це яскраво проглядається саме під час вивезення горіхів волоських. Будь-яка модель економічної поведінки повинна бути доведена та логічно обґрунтована. Тому цілком зрозуміло і те, що дослідження суті економічних дисфункцій, наприклад ідентифікація універсальних схем контрабанди та / або ухилення від сплати податків вимагає дослідження фактичного матеріалу, а не абстрактних ситуацій.

Примітки : * – реальний або неіснуючий одержувач товару по документах (контрактах); ** – суб'єкт який фактично отримав товар.

Рис. 2. Типова схема вивезення товару за межі митної території України шляхом використання неспостережуваних економічних процесів

Джерело : власні дослідження

Такі схеми дозволяють відрізнити «прийнятні» інститути і механізми регуляцій від «небезпечних», і тим самим унеможливити економічні втрати та зменшувати ризики держави які виникають в результаті експорту сільськогосподарської продукції, подібних тим, що проглядалися під час діяльності ТОВ «ТРЦ Воїнів АТО», ТОВ «Віта-Нут», ТОВ «Експолайт» ТОВ «ТРЦ Бійців АТО» та ін.

Формування таких типових схем дозволяє бачити ширше і перспективи розвитку подій. Так, переходячи від загальних положень до конкретних проблем, хотіли б зауважити, що на практиці (у випадку

зображеному на рис. 2), представники влади повинні: 1) встановити службових осіб агентів ринку, що експортують товар; 2) притягнути їх до відповідальності згідно діючого законодавства, тобто ст. 483 Митного кодексу України шляхом складання відповідних протоколів про порушення митних правил.

В котре переконуємося, що не в останню чергу підвищення конфліктності у сфері експорту горіхів визначається «м'яким» покаранням за порушення під час переміщення горіхів через митний кордон України. Відомо, що ст. 483 Митного кодексу України передбачає штраф «в розмірі 100 відсотків вартості товарів – безпосередніх предметів порушення митних правил з конфіскацією цих товарів, а також товарів, транспортних засобів із спеціально виготовленими сховищами (тайниками), що використовувалися для переміщення товарів - безпосередніх предметів порушення митних правил через митний кордон України (*кін. цит.*) [15]. Відсутність покарання у вигляді позбавлення волі за економічні правопорушення здатне заохочувати агентів ринку до порушень.

В умовах, що склалися, важко знайти аргументи і щодо об'єктивності проведення в Україні декриміналізації контрабанди товарів. Нагадаємо, що відповідно до ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» від 15.11.2011 р. № 4025-VI [17] контрабанду товарів «прибрали» з Кримінального кодексу України. І хоча влада змінюється, проте, як бачимо, єдність та погляди політико-економічного істеблішменту стосовно питання покарання за контрабанду вже тривалий час залишаються незмінними. Логіка «гуманізації» залишається загадковою.

Отож, не ставлячи під сумнів добрі наміри влади щодо запровадження декриміналізації законодавства у сфері економіки, хотілося б пригадати Ф. Енгельса, який ще у 1890 р. писав про те, що «...політична влада може заподіяти економічному розвитку надзвичайну шкоду і може викликати розтрату сил і матеріалу у масовій кількості» (*кін. цит.*) [18, с. 543].

Отож, вважаємо, що процеси посилення мотивації щодо порушення під час експорту можна зупинити лише жорстким законодавством у поєднанні з відповідними інституційними змінами. На нашу думку, якщо

не внести відповідні радикальні зміни до нормативно-правової бази, то негативні наслідки від подібних та інших за принциповим змістом неспостережуваних економічних процесів будуть лише зростати. Безперечно, ми розуміємо, що значення таких змін дещо двояке. З одного боку, зростає відповідальність і створюються загрози для сумлінних платників податків у разі їхнього безпідставного звинувачення окремими корумпованими представниками правоохоронних органів, але з іншої сторони, це створить умови для зменшення проявів нелегального збагачення за рахунок інтересів соціуму.

Висновки. Неспостережувані економічні процеси є невід’ємними іманентними факторами ринкової економіки. У випадку ж експорту горіхів волоських вони є також і прямим наслідком лібералізації законодавства, хоча, ми чітко усвідомлюємо і те, що провести ліквідацію негативних наслідків від таких процесів неможливо лише за умов використання «силового» шляху. Особливе місце тут слід приділити інституційним змінам, які б унеможливили подібну практику загалом.

Будемо сподіватися, що економічні втрати соціуму врешті-решт призведуть владу до дегуманізації у сфері економічних злочинів. Натомість нині практика господарювання свідчить про інше: незважаючи на серйозні економічні загрози, влада продовжує ініціювати процеси економічної декриміналізації. Вважаємо, що за таких умов агенти ринку ніколи самостійно не відмовляться від економічних зловживань та не стануть на шлях соціальної відповідальності. І все це матиме широкий спектр негативних наслідків суспільного рівня.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Авдийский В. И. Теневая экономика и экономическая безопасность государства : учеб. пособие / В. И. Авдийский, В. А. Дадалко. – 2-е изд., доп. – М. : Альфа-М : Инфра-М, 2010. – 496 с.
2. Бекжанова Т. К. Исследование проблем измерения теневой экономики (на примере Казахстана) / Т. К. Бекжанова. – М. : ИНФРА-М, 2012. – 139 с.
3. Бренделева Е. А. Неинституциональная экономическая теория : учеб. пособие / Е.А. Бренделева. – М. : Дело и Сервис, 2006. – 352 с.
4. Криворотов В. В. Экономическая безопасность государства и регионов : учебное пособие / В. В. Криворотов, А. В. Калина, Н. Д. Эриашвили. - М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2011. – 351 с.

5. Латов, Ю. В. Теневая экономика: учеб. пособие для вузов / Ю. В. Латов, С. Н. Ковалев; под ред.: В. Я. Кикотя, Г. М. Казиахмедова. – М. : Норма, 2006. – 336 с.
6. Тамбовцев В. Л. Теории государственного регулирования экономики : учеб. пособие / В. Л. Тамбовцев. – М. : Инфра-М, 2009. – 158 с. (Учебники экономического факультета МГУ им. М. В. Ломоносова).
7. Колишній боєць АТО звинуватив вінницьких фіскалів у вимаганні хабаря за горіховий бізнес [Електронний ресурс]: Офіційний сайт Всеукраїнської народної ради протидії корупції та громадської експертизи. – Режим доступу : <http://www.narod-rada.com.ua>
8. Горіховий бізнес на Вінниччині процвітав майже пів року після гучного звинувачення Генпрокуратури [Електронний ресурс]: Сайт Вінниця.info. – Режим доступу : <http://www.vinnitsa.info/news/gorihoviy-biznes-na-vinnichchini-protsvitav-mayzhe-piv-roku-pislya-guchnogo-zvinuvachennya-genprokuraturi.html>.
9. Закон України «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті» від 23.09.1994 р. № 185/94-ВР (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]: Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/185/94-%D0%B2%D1%80>.
10. Постанова НБУ «Про врегулювання ситуації на грошово-кредитному та валютному ринках України» Національний банк; Постанова від 03.06.2015 р. № 354 [Електронний ресурс]: Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0354500-15>
11. Указу Президента України «Про невідкладні заходи щодо повернення в Україну валютних цінностей, що незаконно знаходяться за її межами» від 18.06.1994 р. № 319/94 (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]: Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/319/94>.
12. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» від 28.12.2014 р. № 71-VII (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]: Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/71-19>.
13. Кримінальний «авторитетний» корупціонер допомагатиме керувати Голові ДФС [Електронний ресурс]: Офіційний сайт Всеукраїнської народної ради протидії корупції та громадської експертизи. – Режим доступу : <http://www.narod-rada.com.ua>

14. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]: Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
15. Митний кодекс України від 13.03.2012 р. № 4495-VI (із змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]: Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4495-17>
16. Наказ «Про затвердження Інструкції про порядок використання правоохоронними органами можливостей НЦБ Інтерполу в Україні у попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів» від 09.01.1997 р. № 3/1/2/5/2/2 [Електронний ресурс]: Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0054-97>
17. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» від 15.11.2011 р. № 4025-VI [Електронний ресурс]: Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4025-17>
18. Маркс К. Избранные произведения / К. Маркс, Ф. Энгельс. – В 3-х т., Т. 3 – М.: Политиздат, 1981. – 643 с.